

Manifest za javna dobra

Preambula

"Knjiga kao knjiga pripada autoru, ali kao misao ona pripada – nije pretjerano reći – čitavom čovječanstvu. Sva umna bića imaju prava na nju. Ako bi jedno od ta dva prava, pravo pisca ili pravo ljudskog duha, trebalo žrtvovati, onda bi to svakako bilo pravo pisca, jer je opći interes naša primarna briga i pravo svih, kažem, treba imati prvenstvo pred našim pravom." (Victor Hugo, Pozdravni govor na Međunarodnom kongresu pisaca 1878.)

"Naša tržišta, naša demokracija, naša znanost, naše tradicije slobodnog govora i svekolika naša umjetnost više ovise o javnoj domeni slobodno dostupnih sadržaja, nego o informacijskim sadržajima koja su zaštićena vlasničkim pravima. Javna dobra nisu nekakav bezlični talog koji preostaje nakon što je sve dobro zaštićeno pravom vlasništva. Javna dobra su kamenolom iz kojeg su isklesani gradivni elementi naše kulture. Dapače, ona su veći dio naše kulture." (James Boyle, *The Public Domain*, s. 40f, 2008.)

Javna dobra, kako ih mi shvaćamo, predstavljaju bogatstvo informacija koje su slobodne od svih ograničenja na pristup i daljnje iskorištavanje karakterističnih za autorskopravnu zaštitu, bilo zato što nisu zaštićene autorskim pravom ili zato što su se nositelji prava opredijelili ukloniti ta ograničenja. Ona su temelj našeg samorazumijevanja iskazanog kroz naše zajedničko znanje i kulturu. Ona su elementi iz kojih se gradi novo znanje i stvaraju nova kulturna djela. Domena javnih dobara ili javna domena djeluje kao zaštitni mehanizam koji jamči dostupnost tih gradivnih elementa po cijeni njihove reprodukcije – minimalnoj cijeni koja se približava nuli – i koji jamči da će svi članovi društva moći dalje graditi na njihovim temeljima?. Zdrava i prosperitetna javna dobra ključna su za socijalno i ekonomsko blagostanje našeg društva. Javna dobra igraju kapitalnu ulogu na polju obrazovanja, kulturne baštine i informacija u javnom sektoru. Zdrava i prosperitetna javna dobra jedan su od preduvjeta koji jamči da svatko može uživati u načelima ugrađenima u Članak 27. (1) Opće

deklaracije o pravima čovjeka ("Svatko ima pravo slobodno sudjelovati u kulturnom životu svoje zajednice, uživati u umjetnosti, pridonositi znanstvenom razvoju i koristiti njegove prednosti.").

Digitalno umreženo informacijsko društvo gurnulo je temu javnih dobara u prvi plan rasprave o autorskim pravima. Da bismo očuvali i ojačali javna dobra potrebno nam je čvrsto i današnjem vremenu prilagođeno razumijevanje prirode i uloge tog ključnog resursa. Ovaj manifest za javna dobra definirat će javna dobra i ocrtati potrebna načela i smjernice za zdravu javnu domenu na početku 21. stoljeća. Ovdje ćemo javna dobra razmatrati iz perspektive autorskopravne regulative, ostavljajući po strani druga prava intelektualnog vlasništva (kao što su patenti i žigovi, odnosno robne marke), uzimajući autorskopravnu regulativu u najširem mogućem značenju koje obuhvaća sva ekonomska i moralna prava pokrivena autorskim i srodnim pravima. Stoga ćemo u nastavku ovog dokumenta "autorsko pravo" koristiti kako sveobuhvatan pojam za sva ta prava. K tome, pojam "djelo" obuhvatit će sve predmete zaštićene tako definiranim autorskim pravom, uključujući baze podataka, izvedbe i snimke. Isto tako, pojam "autori" uključit će, među ostalima, fotografe, producente, organizacije za radiodifuziju, slikare i izvođače.

Javna dobra u 21. stoljeću

Javna dobra kakvima težimo u ovom Manifestu definiramo kao kulturne sadržaje koji se mogu koristiti bez ograničenja jer ne podliježu autorskopravnoj zaštiti. Pored djela koja su formalno javna dobra, postoji također puno vrijednih djela koja su autori i nositelji prava odlučili dobrovoljno podijeliti s drugima pod velikodušnim uvjetima, stvarajući time privatnopravno stvorena zajednička dobra koja u mnogo pogleda funkcioniraju kao javna dobra. K tome, mnogobrojna zaštićena djela mogu se koristiti i unutar granica iznimki i ograničenja autorskog prava, ili unutar granica anglosaksonskih koncepcija "fair use" i "fair dealing". Svi ti izvori koji povećavaju dostupnost naše kulture i baštine imaju bitan značaj i treba ih aktivno njegovati kako bi društvo ostvarilo punu korist od našeg zajedničkog znanja i kulture.

Javna dobra

Strukturalna javna dobra čine jezgru pojma javnih dobara i sastoje se od našeg zajedničkog znanja, kulture i resursa koji se uslijed trenutnog zakona mogu koristiti bez autorskopравnih

ograničenja. Preciznije, strukturna javna dobra čine dvije različite klase sadržaja:

1. **Autorska djela kojima je isteklo autorsko pravo.** Autorsko pravo je dano na određeni rok. Jednom kada ta vremenski ograničena zaštita istekne, sva pravna ograničenja prestaju važiti uz iznimku – u nekim zemljama – trajnih moralnih prava autora.
2. **Temeljna zajednička informacijska dobra koja nisu zaštićena autorskim pravom.** Djela koja nisu zaštićena autorskim pravom jer ne prolaze test originalnosti ili nisu predmet zaštite (kao što su podaci, činjenice, ideje, procedure, procesi, sistemi, metode rukovanja, koncepti, načela ili otkrića, bez obzira na oblik u kojem su opisani, objašnjeni, ilustrirani ili realizirani u djelu, kao i zakoni, pravne i službene odluke). Ta su temeljna zajednička dobra previše bitna za funkcioniranje naših društava da bi bila opterećena pravnim ograničenjima bilo kakve prirode, pa čak i na ograničeni rok.

Strukturna javna dobra povijesno su iznikla kao protuteža zaštićenim pravima autora i ključna su za kulturno pamćenje i temelje znanja u našim društvima. U drugoj su polovici 20. stoljeća obje navedene klase bile izložene pritisku uslijed produljenja roka trajanja autorskopravne zaštite i uvođenja dodatnih, režima pravne zaštite sličnih autorskom pravu.

Dobrovoljna zajednička dobra i prava korisnika

Pored te strukturne jezgre javnih dobara, postoje drugi ključni izvori koji omogućuju slobodno korištenje djela zaštićenih autorskim pravom. Oni ostavljaju određeni stupanj slobode našoj današnjoj kulturi i znanju koji jamči da autorskopravna zaštita neće narušiti neke posebne potrebe društva i dobrovoljne odabire autora. Ti izvori povećavaju dostupnost zaštićenih djela, pri čemu neki od njih tu dostupnost uvjetuju određenim oblicima korištenja ili ograničavaju pristup na određene klase korisnika:

1. **Djela koja dobrovoljno dijele nositelji prava.** Stvaraoci mogu ukloniti ograničenja sa svojih djela na nekoliko načina: davanjem djela na slobodno korištenje prikladnim licenciranjem, korištenjem drugih pravnih alatki koje drugima dopuštaju korištenje njihovih djela bez ograničenja ili prenošenjem djela u javno dobro?. Za reference o temi slobodnog licenciranja pogledajte definiciju slobodnog softvera:

<http://www.gnu.org/philosophy/free-sw.hr.html>, definiciju slobodnih kulturnih djela:
<http://freedomdefined.org/Definition> i definiciju otvorenog znanja: <http://opendefinition.org/1.0/>.

2. Prava korisnika stvorena iznimkama i ograničenjima autorskog prava, anglosaksonskim koncepcijama "fair use" i "fair dealing". Ta su prava integralni dio javne domene. Ona jamče da ćemo imati dovoljna prava pristupa našoj zajedničkoj kulturi i znanju, jer omogućuju funkcioniranje bitnih društvenih institucija i društveno sudjelovanje pojedinaca s posebnim potrebama.

Svi ti elementi zajedno – javna dobra, dobrovoljno dijeljenje djela, te iznimke i ograničenja autorskog prava, "fair use" i "fair dealing" – bitno pridonose tome da svakome osiguraju pristup našoj zajedničkoj kulturi i znanju ne bi li time potakli inovaciju i kulturnu participaciju na korist društva u cjelini. Zbog toga je važno da nastavimo njegovati oba ta oblika javnih dobara kako bi ona i dalje mogla ispunjavati svoju ključnu ulogu u ovom razdoblju tehnološke i društvene promjene.

Opća načela

U vremenima ubrzane tehnološke i društvene promjene javna dobra imaju ključnu ulogu u razvoju kulturne participacije i digitalne inovacije te ih zbog toga treba aktivno njegovati. Aktivna briga za javna dobra mora uzeti u obzir niz općih načela. Niže navedena načela su bitna da bi se zadržalo smisljeno poimanje javnih dobara i osiguralo da javna dobra mogu nastaviti ispunjavati svoju funkciju u tehnološkom okruženju umreženog informacijskog društva. U pogledu strukturnih javnih dobara ta su načela sljedeća:

1. Javna dobra su pravilo, a autorskopravna zaštita izuzetak. Budući da su predmet autorskopravne zaštite samo originalne tvorevine, većina podataka, informacija i ideja koji u svakom trenutku nastaju diljem svijeta ulaze u javnu domenu. Uz informacije koje nisu predmet zaštite, javna domena svake godine raste za djela čiji je rok zaštite istekao. Kombinirana primjena preduvjeta koje djelo mora ispunjavati da bi bilo zaštitivo, kao i ograničeno trajanje autorskopravne zaštite doprinosi bogatstvu javne domene osiguravajući time pristup našoj zajedničkoj kulturi i znanju.

2. Autorskopravna zaštita treba trajati samo onoliko koliko je potrebno da se postigne razumni kompromis između zaštite autorskog prava i nagrađivanja autora za njegov intelektualni trud i osiguravanja javnog interesa diseminacije kulture i znanja. Niti iz perspektive autora niti javnosti ne postoje valjani argumenti (povijesni, ekonomski, socijalni ili kakvi drugi) za pretjerano dug rok trajanja autorskog prava. Ako bi autor trebao moći ubrati plodove svog intelektualnog truda, javnost pak ne bi trebala biti predugo uskraćena za korist od slobodnog korištenja djela.

3. Ono što je u javnoj domeni treba ostati u javnoj domeni. Ne smije se ponovno uvesti isključiva kontrola nad djelima u javnoj domeni primjenom isključivih prava koja nastaju tehnološkom reprodukcijom djela ili primjenom tehnoloških mjera zaštite u cilju ograničavanja pristupa tehnološkim reprodukcijama takvih djela.

4. Ovlašteni korisnik digitalne kopije djela u javnoj domeni treba imati slobodu (daljnjeg) iskorištavanja, umnažanja i prerađivanja takvog djela. Status djela kao javnog dobra ne znači nužno da ga se mora učiniti dostupnim javnosti. Vlasnici fizičkih djela u javnoj domeni mogu slobodno ograničiti pristup takvim djelima. Međutim, jednom kada je pristup djelu dopušten, više ne bi trebalo biti pravnih ograničenja na daljnje iskorištavanje, reprodukciju ili prerađivanje tih djela.

5. Ugovori ili tehnološke mjere zaštite koji ograničavaju pristup djelu u javnoj domeni i njegovo daljnje iskorištavanje ne smiju se primjenjivati. Status djela kao javnog dobra jamči pravo na daljnje iskorištavanje, reprodukciju i prerađivanje. To se također odnosi na prava korisnika koja proizlaze iz iznimki i ograničenja autorskog prava, koncepcija "fair use" i "fair dealing", čime je zajamčeno da se ti vidovi korištenja ne mogu ograničiti ugovornim ili tehnološkim mjerama.

K tome, sljedeća načela ugrađena su u temelje gore opisanih dobrovoljnih zajedničkih dobara i prava korisnika:

1. Dobrovoljno ustupanje autorskog prava i dijeljenje autorskopravno zaštićenih djela legitimne su primjene isključivih prava autora. Mnogi autori čija su djela autorskopravno zaštitiva ne žele koristiti svoja prava u punoj mjeri ili ih se žele u potpunosti odreći. Takav čin, pod uvjetom da je dobrovoljan, predstavlja legitimnu

primjenu isključivog prava autora koju ne smiju priječiti zakon, pravne odredbe ili mehanizmi kao što su moralna prava.

2. Izuzeci i ograničenja autorskog prava, "fair use" i "fair dealing" moraju se aktivno čuvati kako bi se osigurala učinkovitost temeljne ravnoteže autorskog prava i javnog interesa. Ti mehanizmi zasnivaju prava korisnika koja stvaraju određeni stupanj slobode unutar okvira trenutnog sistema autorskog prava. Uslijed ubrzanih tehnoloških i društvenih promjena bitno je da oni i nadalje mogu osigurati funkcioniranje ključnih društvenih institucija i društveno sudjelovanje pojedinaca s posebnim potrebama. Stoga iznimke i ograničenja autorskog prava, "fair use" i "fair dealing" treba tumačiti kao koncepcije koje po prirodi evoluiraju i prilagođavaju se javnom interesu.

Pored tih općih načela, postoji čitav niz tema vezanih uz javna dobra koja neodgodivo zahtijevaju pažnju. Niže navedene preporuke imaju za cilj zaštititi javna dobra i osigurati da ona i nadalje mogu smisleno funkcionirati. Iako su te preporuke primjenjive na čitav spektar autorskog prava, od posebnog su značaja za obrazovanje, kulturnu baštinu i znanstveno istraživanje.

Opće preporuke

1. Rok trajanja autorskog prava treba skratiti. Pretjerano trajanje autorskopravne zaštite, zajedno s izostankom formalnih procedura registracije, isticanja i produženja autorskog prava, imaju krajnje štetan učinak na dostupnost našeg zajedničkog znanja i kulture. Ono k tome povećava učestalost napuštenih djela, djela kojima njihovi autori ili nositelji prava više ne upravljaju, a koja nisu prešla u javno dobro, pa se u oba slučaja ne mogu koristiti. Stoga je potrebno skratiti trajanje autorskog prava za nova djela na razumniji rok.

2. Svaka izmjena opsega autorskopravne zaštite (uključujući nove definicije predmeta zaštite ili proširenja isključivih prava) mora uzeti u obzir učinke na javna dobra. Nijedna izmjena opsega autorskopravne zaštite ne smije se primjenjivati retrogradno na djela čiji rok zaštite već teče. Autorsko pravo vremenski je ograničeno izuzimanje djela iz statusa javnog dobra kojim ono ulazi u našu zajedničku kulturu i znanje. U 20. stojeću opseg autorskog prava značajno je proširen, udovoljavajući interesima male klase nositelja prava, a na štetu javnosti. Rezultat toga je da je većina

naše zajedničke kulture i znanja zatvorena iza autorskopравnih i tehnoloških ograničenja. Moramo stvoriti jamstva koja će osigurati da se ta situacija u najmanju ruku neće pogoršavati, a da će se u budućnosti i poboljšavati.

3. Kada se neki sadržaj u zemlji porijekla smatra javnim dobrom, onda ga treba priznati kao dio strukturnih javnih dobara u svim drugim zemljama. Kada neki sadržaj u jednoj zemlji nije predmetom autorskopравne zaštite jer je izuzet iz autorskog prava, bilo zato što ne ispunjava kriterij originalnosti ili je istekao rok trajanja autorskog prava, onda nitko (uključujući autora) ne bi trebao moći staviti taj isti sadržaj pod autorskopравnu zaštitu u drugoj zemlji i time ga povući iz strukturnih javnih dobara.

4. Svaku prevaru ili obmanu u pokušaju da se krivo prisvoji javno dobro treba pravno sankcionirati. Da bi se očuvao integritet javnih dobara i zaštitilo korisnike sadržaja u javnoj domeni od netočnih i lažnih tvrdnji, svaku prevaru ili obmanu kojom se pokušava polagati isključiva prava na sadržaj u javnoj domeni mora se proglasti bespravnom.

5. Nijedno drugo pravo intelektualnog vlasništva ne smije se koristiti da bi se iznova uspostavila isključiva prava nad sadržajem koji je već javno dobro. Javna dobra integralni su dio unutarnje ravnoteže sistema autorskog prava. Tom unutarnjom ravnotežom ne smije se manipulirati pokušajima da se iznova stvori ili stekne isključiva kontrola pomoću regulacije koja je izvanjska autorskom pravu.

6. Mora postojati praktičniji i učinkovitiji način da u svrhu daljnjeg iskorištavanja društvo dobije pristup napuštenim ili objavljenim djelima koja više nisu komercijalno dostupna. Proširenje opsega i trajanja autorskog prava, kao i zabrana formalnih procedura registracije, isticanja i produženja autorskog prava, stvorilo je veliki korpus napuštenih djela kojima njihovi autori ili nositelji prava više ne upravljaju, a niti su prešla u javno dobro. Budući da prema trenutnim zakonima od tih djela nemaju koristi niti autori niti društvo, ta se djela mora učiniti dostupnima društvu u cjelini u svrhu daljnjeg produktivnog iskorištavanja.

7. Institucije za kulturnu baštinu moraju prihvatiti posebnu ulogu u učinkovitom obilježavanju i očuvanju djela u javnoj domeni. Naše zajedničko znanje i kulturu stoljećima povjeravamo na čuvanje neprofitnim organizacijama koje se bave kulturnom

baštinom. Kao dio te uloge one imaju zadatak osigurati da djela u javnoj domeni budu dostupna cjelokupnom društvu - time što će ih obilježavati, čuvati i učiniti ih slobodno dostupnima.

8. Ne smije biti pravnih prepreka dobrovoljnom dijeljenju djela ili njihovom prenošenju u javna dobra. I jedno i drugo predstavlja legitimnu primjenu isključivog prava autora i presudno je da bi se osigurao pristup ključnim kulturnim dobrima i znanju te poštivala želja autora.

9. Općenito se treba omogućiti osobno nekomercijalno korištenje autorskopravno zaštićenih djela, a zauzvrat treba ispitati alternativne načine naknade za autore. Kao što je bitno za osobni razvoj svakog pojedinca da ima pravo koristiti djela u nekomercijalne svrhe, podjednako je bitno pri uspostavi novih ograničenja i iznimki autorskog prava ili revidiranju postojećih uzeti u obzir položaj autora.